

Петрович О.Б. Дослідницька діяльність обдарованої молоді як невід'ємна частина позакласної роботи з української літератури / О.Б. Петрович // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип. 41 / Редкол. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. – С. 130-134.

УДК 373.5:[001.89:821.161.2.09]-053.67

**О. Б. Петрович,
м. Вінниця, Україна**

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Постановка проблеми. Сучасний школяр краще пізнає й засвоює нові знання, здобуті через дослідження. Науково-дослідницька робота (НДР) старшокласників спрямована на розвиток їхнього творчого потенціалу через бажання досліджувати нові проблемні питання, уміння працювати в команді, аргументовано доводити власну точку зору, здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних ситуаціях, практично й творчо застосувати здобуті знання, тобто в учнів формується готовність до безперервного навчання впродовж усього життя. Відтак, особливої актуальності набуває питання вивчення оптимальних шляхів зацікавлення учнівської молоді й організації освітнього процесу в старшій ланці загальноосвітніх закладів з широким використанням творчих завдань, наукового пошуку, стимулювання їхньої самостійної дослідницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі проблема розвитку дослідницьких здібностей та вмінь учнів висвітлюється в працях В. Андрєєва, Л. Виготського, А. Деметроу, В. Дружиніна, Д. Левітеса, А. Леонтьєва, І. Лернера, Б. Ломова, Н. Обозова, О. Савенкова, В. Сластьоніна, І. Чечель, В. Шадрикова, Т. Шамової, Г. Щукіної та ін.

Проблема організації науково-дослідницької роботи школярів знайшла своє відображення в працях С. Васильєвої, В. Гнедашева, В. Загвязинського, В. Козакова, В. Лозової, О. Микитюка, В. Полонського, В. Редіної, О. Рудницької, В. Соловйова, М. Сорокіна, Ю. Туранова, В. Уруського та ін. Над вивченням цього питання в

умовах позашкільних навчальних закладів працюють В. Вербицький, Л. Ковбасенко, Г. Пустовіт, А. Сиротенко, Т. Сущенко та ін.

Проте недостатньо досліджена проблема організації дослідницької діяльності літературно обдарованих учнів у контексті позакласної роботи.

Мета статті – з'ясувати зміст, завдання, напрями та форми дослідницької діяльності з обдарованими старшокласниками під час позакласної роботи в системі літературної освіти.

Результати дослідження. У педагогіці немає єдності щодо дефінування поняття «дослідницька діяльність учнів»: її називають науково-дослідницькою (О. Анісімова, Г. Артемчук, В. Гнедашев, В. Голобородько, Л. Левченко, В. Маскін, В. Романчиков, В. Сіденко, Г. Цехмістрова, Л. Шевченко), навчально-дослідницькою (А. Карлащук, С. Коршунов, І. Кравцова, Н. Недодатко, І. Усачова) або експериментально-дослідницькою (В. Смагін).

Окремі науковці (І. Кравцова, Н. Недодатко, О. Павленко та ін.) наголошують на неправомірності й недоцільності використання терміну «науковість» стосовно учнівських досліджень, оскільки вони мають принципові відмінності від повноцінного наукового пошуку. Проте, на нашу думку, деякі роботи школярів усе ж заслуговують називатися науково-дослідницькими, оскільки вони містять результати аналізу й узагальнення декількох десятків джерел, а також оригінальні ідеї вирішення порушеної проблеми.

Дослідники визначають науково-дослідну діяльність учнів як:

- вищу форму самоосвітньої діяльності школяра; письмовий виклад власних результатів наукового дослідження за допомогою критичного огляду та аналізу бібліографічних джерел, систематизації самостійно зібраного матеріалу [4, с. 10];

- невід'ємну частину загальної дидактичної системи, яка передбачає створення умов для розвитку вроджених творчих здібностей, формування творчої мотивації, істинних наукових інтересів шкільної молоді, здатності до самореалізації [5, с. 304];

– один із найвагоміших засобів підвищення якості освіти учнів, здатних творчо застосовувати найновіші досягнення науки в практичній діяльності [8];

– продуктивну мисленнєву діяльність учнівської молоді, що сприяє засвоєнню знань на рівні трансформацій при успішному виявленні творчих здібностей [6].

Залучення школярів до НДР спрямоване на актуалізацію засвоєних ними знань і вмінь та використання нових, формування дослідницьких навичок, становлення досвіду самостійного наукового пошуку за умов перебування в освітньому творчому середовищі. Така діяльність повинна розширювати зміст освіти учнів, викликати в них зацікавленість, натхнення, подив й удосконалювати підготовку до майбутньої професії.

Солідарні з О. Горошкіною, яка виокремлює такі завдання НДР з філологічних дисциплін: 1) підготовка шкільної молоді до активної діяльності, якісне оновлення змісту, форм і методів позашкільної освіти, задоволення потреб дітей та підлітків у професійному та суспільному самовизначенні; 2) ознайомлення учнів з основними методами наукового дослідження, вироблення вмінь і навичок використання цих методів; 3) привчання школярів до вільного користування всіма багатствами виражальних засобів української мови, викладення своїх думок в усній і письмовій формі, відстоювання власних наукових поглядів; 4) удосконалення культуромовних, стилістичних, риторичних, правописних умінь та навичок; 5) активізація інтелектуальних здібностей учнівської молоді, їхньої волювої сфери, сприяння усвідомленню мотивації науково-дослідницької діяльності, формування позитивних емоцій; 6) прищеплення навичок самостійної роботи з науковою літературою, словниками та довідниками [3, с. 375-376].

За І. Гончаренко науково-дослідницька діяльність учнів спрямована на вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду шкільної молоді, освоєння ними методології та методів наукового дослідження;

- допомога учням у визначенні сфери майбутніх професійних інтересів;

- розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі, творчого мислення та індивідуальних здібностей шкільної молоді у вирішенні проблемно-пошукових завдань;
- оволодіння навичками самостійної науково-дослідницької діяльності;
- залучення найбільш здібних школярів до розв'язання актуальних наукових проблем;
- усвідомлення необхідності постійного оновлення і вдосконалення знань;
- розширення наукової ерудиції учня;
- створення та розвиток творчих колективів, виховання майбутніх учених, дослідників, викладачів [1, с. 136].

Для ефективної реалізації НДР літературно здібних школярів обов'язковою є опора на праці у сфері обдарованості, використання цілісної системи наукових концепцій, підходів та методів виявлення й розвитку таких особистостей, їхнє залучення до діяльності в Малій академії наук (МАН) і шкільних наукових товариствах. Учені на основі експериментальних досліджень відносять до обдарованих приблизно п'яту частину шкільної молоді, тобто 20%, проте зазначають, що не всі вони мають підтримку, необхідну для розвитку їхніх потенційних здібностей і талантів. Тому всього лише 2-5% від загальної кількості учнів дійсно проявляють себе як обдаровані [7, с. 205].

Розрізняють такі напрямки науково-дослідницької роботи літературно обдарованих учнів:

- у форматі навчального процесу (повідомлення, доповіді, реферати, проекти, пошукові завдання і т.д.);
- доповнення навчального процесу (факультативи, спецкурси, творчі конкурси, літературні гуртки та ін.);
- позакласна та позашкільна робота (конкурси науково-дослідницьких робіт різного рівня, турніри, олімпіади, літературно-красознавча робота тощо).

Через інформаційну перевантаженість й часову обмеженість на уроках з літератури, вважаємо за доцільне більш широке залучення до дослідницької

діяльності обдарованих старшокласників, що реалізується у форматі позакласної роботи, основними формами якої є такі:

- участь у наукових гуртках, товариствах, творчих секціях, клубах, школах юних дослідників, творчих лабораторіях, роботі МАН України;
- індивідуальна та групова робота над виконанням пошуково-дослідницьких проектів;
- науково-практичні конференції, семінари, колоквіуми, літературно-наукові читання, конкурси-виставки пошуково-дослідницьких робіт або портфоліо юного літературознавця;
- літературні експедиції, дослідницькі маршрути, пов'язані з життям і творчістю письменника;
- мультимедійні проекти, літературні квести, Інтернет-олімпіади, віртуальні дослідницькі змагання та конкурси;
- робота сезонних наукових шкіл, одно й багатoproфільних науково-практичних таборів у канікулярний час;
- самоосвітня діяльність.

О. Ісаєва акцентує увагу на таких способах дослідницької діяльності літературно обдарованої шкільної молоді, як самостійна творча (підготовка різноманітних досліджень, творчих робіт різних жанрів) і конкурсна діяльність (участь у предметних олімпіадах, написання робіт у системі МАН, конкурсних творчих робіт, моделювання Intel-проектів) [2, с. 8]. Науковець наголошує на розвитку дослідницької активності учнів завдяки складанню бібліографії до певної теми, самостійному пошуку матеріалу до теми та його опрацювання, підготовці рефератів, доповідей та повідомлень проблемно-дискусійного, компаративного характеру, написанню творчих робіт. Серед видів учнівських досліджень О. Ісаєва виокремлює читацькі, бібліографічні, художні, біографічні, красназнавчі, історичні, мистецтвознавчі, перекладознавчі, літературознавчі, а до основних форм відносить такі: інформативно-репродуктивні, інформативно-продуктивні, полемічні [2, с. 9]. Погоджуємося з думкою вченого-методиста, що в сучасних старшокласників викличе інтерес підготовка Intel-проектів, які

доцільно виконувати за певним алгоритмом: а) ознайомлення з правилами, вимогами до проектної діяльності; б) індивідуальне / парне / групове обдумування можливих шляхів вирішення проблеми, висування гіпотези; в) обмін напрацьованим у парі / мікрогрупі (для парних та колективних проектів); г) обговорення способів розв'язання проблеми з науковим керівником; ґ) подальша перевірка гіпотези; д) створення власне самої моделі проекту; е) підготовка до його презентації; є) захист проектної роботи [2, с. 10].

В. Шуляр серед видів учнівських наукових досліджень з літератури в системі МАН виокремлює такі: літературознавчі, біографічні, літературно-мистецьке краєзнавство, історико-літературні, культурологічні [9, с. 249]. Нам імпонує думка вченого, який наголошує на важливості врахування старшокласниками у їхній НДР специфіки художньої літератури (естетична природа мистецтва слова, художність, образність, літературність; інтерпретація художніх явищ; поліфункціональність літератури; діахронний і синхронний аспект літературно-мистецького процесу тощо) [9, с. 254].

В. Шуляр переконливо доводить, що формулювати тему учнівського дослідження краще вчителю або наукову керівнику, але при цьому зважати на інтереси самого школяра, адже «власне особиста зацікавленість учня тою чи іншою проблемою – це потужний стимул, який змобілізує його енергію й гарантуватиме досягнення вражаючих результатів» [9, с. 252]. Важливим моментом у процесі підготовки учнівських дослідницьких робіт є, на думку О. Ісаєвої, потреба старшокласників у кваліфікованій консультації вчителя, що має стати «імпульсом для подальшої власної діяльності школярів» [2, с. 10].

Отже, в організації НДР шкільної молоді вагома роль належить учителю, який здійснює її наукове керівництво. Серед характерних рис такого педагога мають бути здатність до емпатії, взаєморозуміння, прагнення допомогти учневі, спільними зусиллями виробити шлях вирішення проблеми, вміння розділити успіх та підтримати у випадку невдачі. При цьому педагог зобов'язаний не стільки володіти глибокими знаннями предмета, скільки стимулювати школярів до пошуку, зацікавлювати в пізнанні нового, допомагати з аналізом та

виправленням помилок, визначенням найоптимальніших шляхів розв'язання питання.

Висновок. Зміна орієнтирів з отримання знань на мисленнєву діяльність учнів та співпраця обдарованого школяра з науковим керівником НДР сприяє розвитку його мислення до більш високих рівнів, пізнавальної активності, формує дослідницькі вміння й такі якості особистості, як цілеспрямованість, відповідальність, наполегливість, додає широти світогляду, налаштовує на сумлінну працю, адже юний дослідник відчуває себе залученим до особливого захоплюючого процесу – наукового дослідження.

Таким чином, НДР учня має базуватись на стійкому пізнавальному інтересі до неї старшокласника та його бажанні внести щось нове в її розкриття, формувати навички роботи з текстом, з першоджерелами, експериментувати, здатність до аналізу, систематизації та структурування отриманого результату, робити висновки, захищати свою наукову роботу перед аудиторією. Дослідницька діяльність дає широкі можливості учням спробувати себе, побачити результативність власної творчості, відчути радість успіху, засвоїти правила проведення наукового дослідження й набуті важливих наукових компетенцій, які вони потім максимально використовують навчаючись у ВНЗ.

Література

1. Гончаренко І. В. Науково-дослідницька діяльність як важливий фактор виховання успішної особистості / І. В. Гончаренко // Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки : зб. матеріалів Всеукр. пед. конф., Київ, 2-3 грудня 2008 р. / за заг. ред. доктора пед. наук Вербицького В. В. – К. : АБЕРС, 2008. – С. 135-137.
2. Ісаєва О. О. Методичні рекомендації щодо організації роботи з обдарованими дітьми у процесі вивчення літератури в школі / О. О. Ісаєва // Всесвітня л-ра в серед. навч. закл. України. – 2006. – № 10. – С. 8-10.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підручник / за ред. проф. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 385 с.

4. Організація науково-дослідної роботи учнів : [метод. посіб.] / [упоряд. Р. М. Вернидуб, Ю. І. Завалевський, Ж. Г. Петрова]. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 368 с.

5. Русова В. В. Формування здібностей обдарованих учнів до дослідницької діяльності в умовах МАН / В. В. Русова // Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді. – Житомир : ІОД, 2011. – 400 с.

6. Семенова А. В. Організація та управління творчою діяльністю старшокласників на уроках природничо-математичного циклу : [навч. посіб.] / А. В. Семенова. – Одеса : Друк, 2001. – 207 с.

7. Толстіхіна Г. А. Розвиток наукової обдарованості школярів у системі Малої академії наук / Г. А. Толстіхіна, Л. Я. Малімон // Наукова еліта у розвитку держав. – 2013. – С. 204-209.

8. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / Г. С. Цехмістрова. – К. : Слово, 2004. – 240 с.

9. Шуляр В. І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання : [монографія] / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2010. – 348 с.

Анотація. У статті розглядається зміст, основні завдання, напрями, форми й види дослідницької діяльності обдарованих учнів у контексті позакласної роботи в системі літературної освіти загальноосвітньої школи.

Аннотация. В статье рассматривается содержание, основные задачи, направления, формы и виды исследовательской деятельности одаренных учащихся в контексте внеклассной работы в системе литературного образования общеобразовательной школы.

Summary. The article deals with the content, main tasks, directions, forms and types of research activities of gifted students in the context of extracurricular activities in the system of literary education at secondary school.

Ключові слова: дослідницька діяльність, науково-дослідна робота, Мала академія наук України, обдаровані учні, літературна освіта, позакласна робота.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, научно-исследовательская работа, Малая академия наук Украины, одаренные ученики, литературное образование, внеклассная работа.

Key words: research activity, scientific and research work, Minor Academy of Sciences of Ukraine, gifted students, literary education, extracurricular activities.